

לכו שאלו⁽²⁶⁾ ממצרים כלי כסף וכלי זהב, ב-ט שלא יאמר אותו צדיק⁽²⁷⁾ — אברהם אבינו, שנאמרה לו כברית בין הבתרים [בראשית טו

יג] הנבואה של "ועבדום וענו אותם" ואותה קיים בהם [ה' בישראל], ואילו המשך הנבואה "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא

על ישראל, כי הקב"ה רק צוה למשה "לבקש", ולכן נאמר [שמות יב לה] "ובני ישראל עשו כדבר משה", שלא היה בזה צווי ה'. וכן אמרו בסוטה [יג] ש"כולן התעסקו בכיזה ומשה התעסק במצוות" כי הביזה לא היתה מצוה.

אך במכילתא דרשב"י [בא כו] מבואר שהיה עשה ולא תעשה בביזת מצרים, ויתכן שנחלקו אם ההבטחה היתה על ביזת הים, ובמצרים רק בקש שיקחו כדי ש"לא יאמר", או שהיתה על ביזת מצרים, ולכן צווה בעשה ול"ת, וכמבואר להלן.

והגרי"ש אלישיב [ישורון אלול נז] נקט שהביזה היתה חלף השעבוד, וכיון שמשה היה מבני לוי שלא השתעבדו, לא הצטווה בכיזה, אלא לומר "להם" בלבד [אך ודאי היה מותר לו ליקח, כשם שמצינו באוצרותיו של קרח שהיה לוי, ולכן אמרו שמצוות חביבות עלין].

26. בדרשות הר"ן [סוף יא] ביאר שהוצרך לבקש מהם לעשות כך, כי לא היו נוטלים ממון במרמה, אף שהגיע להם חלף שכרם [כמבואר בסנהדרין צא א], והטעם שהורה ה' לבקש במרמה הוא כדי שיחשוב פרעה שיצאו במרמה וירדוף אחריהם, ויטביענו בים סוף.

והמהרש"א ביאר כהמשך הגמרא, שלולי הבקשה היו מוותרים על הביזה, ולכן אמר להם שאינה לטובתם בלבד, אלא גם כדי שלא יאמר וכו' ודבר זה אינו תלוי ברצונם.

ובקול שמחה נקט שאילו נטלו בעל כרחם לא היתה תפיסתם מועילה כתשלום עבודתם, משום שהכסף בא לידם באיסור גזל עכו"ם, ולכן לקחו בשאלה, וזכו בו כהפקעת הלואתו.

27. רבים תמהו למה נקט טעם זה, וכי אין

הקב"ה מקיים הבטחתו אלא מחשש "שלא יאמר"? ובעץ יוסף ביאר שהחשש היה על הימים שעד קריעת ים סוף, שהרי אז התברר שזכו בביזת הים, אך הקב"ה חפץ שאברהם לא יאמר כך אפילו בזמן קצר זה. וכעין זה כתב בקול אליהו בשם הגר"א, שאברהם יסבור שההבטחה היתה על שעת היציאה, ונמצא שלא קויימה אע"פ שיקבלוה בביזת הים.

[וראה תרגום יונתן בראשית טו יג, ורש"י תהילים קי ה שנבואת "דן אנכי" היתה על המכות בים, ורק אחריהם "יצאו ברכוש גדול", וכן אמרו בסוטה יא ש"ביזת מצרים" ניתנה בזכות נשים צדקניות. אולם במכילתא בא פי"ד ובלקוט שם רט נקטו שנבואת "רכוש גדול" היא אחר עשר מכות].

ויתכן שהנבואה היתה שיקבלו רכוש תחת "גר יהיה זרעך" אך לא על מה שהוסיפו מצרים להרע להם [ראה רמב"ן בראשית שם] ובקש הקב"ה שיקחו גם על כך שמא יאמר אברהם שגם זה בכלל הנבואה.

וראה במכילתא [שם יב] שה"רכוש גדול" התקיים ב"צאן ובקר" שניתן להם, וביאורה ע"פ רש"י בדברים [טו יד מספרי] שביזת הים ניתנה מדין הענקה לעבד, ואינה מתקיימת בכספים אלא מצאן ובקר [קידושין יז א], והכסף וזהב היו תשלום על מה שהרעו להם, כי על עצם השעבוד אין תשלום לעבדים, ועל הכסף וזהב אמר ש"לא יאמר אברהם" שיסבור שהובטח גם על מה שהרעו.

וראה עוד בפני יהושע, פרשת דרכים [דרוש ה], נחלת יעקב, מרומי שדה, ערוך השלחן [סוף ח"ג] ופחד יצחק [פסח ס] ובהערה הבאה.

קיים בהם. (28)

כרחם דמצרים.

אולם כאשר העביר משה את בקשת ה' לבני ישראל, אמרו לו: "ולואי שנצא בעצמנו" (29). משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו אומרים לו בני אדם, "מוצאין אותך למחר מבית האסורין, ואף נותנין לך ממון הרבה", הרי ודאי הוא אומר להם: "בבקשה מכם הוציאוני היום, ואיני מבקש כלום", ואל תעכבו את חירותי עד שיוסיפו לי גם ממון הרבה (30).

ואיכא דאמרי שהכוונה שהשאלום בעל כרחם דישראל.

ומבארת הגמרא במה נחלקו: מאן דאמר "בעל כרחם דמצרים" דרש כן מהכתוב [תהלים סח יג]: "ונת בית תחלק שלל", ומשמע שנטלום כ"שלל", והוא דבר הניטל מאדם בעל כרחו.

ואילו מאן דאמר "בעל כרחם דישראל" סבר שלא רצו ליטלם משום שלא רצו לקחת אתם לדרך משוי כבד. (32)

עוד נאמר [שם לן]: "וינצלו את מצרים". אמר רבי אמני: לשון הכתוב (33) מלמד שנטילתם גרמה נזק למעמדה של מצרים,

עוד נאמר [שם יב לה] "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום". אמר רבי אמני: לשון הכתוב (31) מלמד שהשאלום בעל כרחם.

איכא דאמרי שהכוונה שהשאלום בעל

שישובו עוד ג' ימים, ועל כך אמרו "ולואי ונצא בעצמנו לחרות גמורה", והוא להיפך מהמבואר בדרשות הר"ן [הנ"ל].

31. ביאר המהרש"א שדייק מלשון הפעיל שבתוספת ה"ם", שהרי היה ראוי לכתוב "וישאלו ממצרים".

32. הגר"א ביאר שידעו שעתידים לזכות בכביזת הים, והיו אומרים למה נשא עתה כל המשוי הזה, מוטב שישאווהו המצרים לים, ושם נבזזם [ואכן שם נאמר "ויסע משה" בעל כרחם]. והחתם סופר [עה"ת, בא] ביאר שחששו למשא בהמה בשבת, שיצאו בו, וראה פנים יפות שם.

ובעיון יעקב ביאר שחששו שמא מצרים יחזרו במ וירדפו אחריהם, והמשא יכביד עליהם במנוסתם.

33. רב אמי למד כלשון התרגום "ורוקינו",

28. החתם סופר [ליקוטי חב"ח] ביאר שלולי טענה זו יכל הקב"ה לומר שהנבואה התקיימה, כי בני ישראל יכלו לקחת, וכאילו התקבלו, ורק משום שהקשה לב פרעה לענותם, יכל אברהם לטעון למה לא חיוק לבם לשאול את ה"רכוש גדול", ולכן ביקש שישאלו.

29. המהרש"א תמה היכן מצינו שאמרו דבר זה. וראה במשך חכמה [שמות ו ט] שאחר שבני ישראל לא שמעו אל משה מקוצר רוח, נאמר "וידבר ה' אל משה ואהרן, ויצוום וכו' להוציא את בני ישראל מארץ מצרים" ופירש שידברו עמם רק בענין זה, כי דרך קשי יום שיחפצו לשמוע רק על היציאה מצרתם.

30. לכאורה אין המשל דומה לנמשל, שהרי ישראל לא התעכבו כלל לצורך ביזת מצרים. וביאר הצ"ח שלולי הצורך לבקש כסף וזהב, היו דורשים ממצרים לשחררם לחלוטין, ורק כדי שישאלום ע"מ להחזיר, באו במרמה וטענו

ופגעו בהכנסותיה עד שעשאוה כמצודה [הפרושה לציד עופות] שאין בה דגן, ולכן אין העופות נמשכים אליה. (34)

וריש לקיש אמר: לקחו ממצרים את כל ממונם עד שעשאוה ריקה כמצולה – תהום הים – שאין בה דגים, כי דרך הדגים לעלות למעלה למקום האוכל. (35)

עוד נאמר [שם ג יד]: "אהיה אשר אהיה" ומבארת הגמרא אמר לו הקב"ה למושה: "לך אמור להם לישראל אני "אהיה" – הייתי עמכם בשעבוד זה, ואשר אהיה" – אני אהיה עמכם בשעבוד מלכויות", אמר לפניו משה: "דיה לצרה בשעתה" ולמה לצערם עכשיו בבשורה קשה על העתיד. לפיכך אמר

לו הקב"ה שלא היתה כוונתו להודיע לישראל על העתיד אלא רק למשה עצמו, ואילו לישראל לך אמור להם רק "אהיה שלהני אליכם", והיינו בצרת שעבוד מצרים שהם שרויים בה כעת. (36)

וכיון שדרשו את כפלות הכתוב "אהיה אשר אהיה" (37) דורשת הגמרא את הכפלות בתפלת אליהו [מלכים א יג] "ענני ה' ענני" – אמר רבי אבהו למה אמר אליהו "ענני" שתי פעמים?, מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה "רבונו של עולם, ענני, כדי שתירד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבה, וענני, שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם", שנאמר [שם] ואתה הסבות (38) לבם אחורנית.

ואילו ריש לקיש למד מלשון "וינצלו" שדומה ל"מצולה".

34. על פי ביאור הגר"א שהיו כל האומות מעלים מס למצרים, מפני יראתם, וכשאו שישאל יוצאים ממנה, שוב לא העלו להם מס.

35. בספר יצפון לישירים תושיה כתב שמצינו שתי כתות בדור המדבר, אלו שרצו לחזור למצרים לפני ירידת המן, רק מפני הרעב במדבר, [שמות טז ג], ולהם היתה מצרים כ"מצודה" שנמשכים אליה בליית ברירה לצורך האוכל, וכשרוקנוה הסתלק ההכרח לשוב אליה. ואילו ל"אספסוף" [במדבר יא ד] שהתאוו לחזור לתאוותיהם, היתה מצרים כ"מצולה" שהיא מקומם הטבעי של הדגים, והם עולים ממנה רק מפני שאין בה אוכל, ורוקנוה כדי לסלק את הרצון לשוב אליה. וראה ביאור נוסף בבן יהודע.

36. בבית הלוי [ח"ג דרוש ב] ביאר לפי זה את

הכתוב [תהלים קג ז] "יודיע דרכיו למושה לבני ישראל עלילותיו", כי במד"ר [שמות ב א] אמרו "יודיע דרכיו למושה, שהודיע דרך הקץ למושה". והיינו שהשם מורה על הפעולה, אם הגאולה על פי דין שכבר נשלם הזמן, או הוא מצד הרחמים והחנינה, ולכן "יודיע דרכיו למושה" שהודיע לו דרך הקץ באיזה אופן ודרך גואלם עתה, שהיא דרך חנינה, וישלימו אחר כך בגלות אחרת. ו"לבני ישראל עלילותיו", שלהם הודיע רק הפעולה שפועל להם עתה שגואלם, אבל הדרך של הגאולה לא הודיעם.

37. כך ביאר בסמיכת חכמים את קשר הענין לעיל. ובהגהות יעב"ץ ומהר"ץ חיות נקטו שנביאי הבעל נענשו כפרעה שה' חיזק ערפם שלא ישובו בתשובה, ועל כן התפלל עליהם ש"יסיחו דעתם" ממה שהורגלו עד כה, וישובו בתשובה, ומסתבר שזהו הקשר לענין הקודם.

38. במצודות דוד ביאר כי אע"פ שנאמר בלשון עבר דרשוהו על העתיד, שבקש שה' יסב לבם

מתניתין:

מאימתי קורין את "שמע" בשחרית? (39),
משעה שיש אור בכדי שיכיר [שיבחי] בין
תכלת ללבן. (40)

רבי אליעזר אומר: משיכיר בין תכלת
לכרתי, שהוא דומה קצת לתכלת, וכדי
להבחין ביניהם נצרך יותר אור מאשר
להבחין בין תכלת ללבן. (41)

וראוי לקרא בשעה שיהא גומרה (42) עד הנץ

מעלילות רשע.

אולם בהגהות יעב"ץ כתב שכוונתו כי אע"פ
שהסבות לבם כדין, כי הקשו ערפם, מכל מקום
קצת תסיח דעתם.

ובחזון יחזקאל ביאר שכוונת הגמרא לבאר
למה הוצרך לבקשה זו, וביאור הכתוב כדברי
הרמב"ם [תשובה ו ג] ש"בימי אליהו הרבו
לפשוט ולכן מנע אותם מתשובה", וחשש
שיאמרו מעשה כשפים הם ולא ישובו.

39. במגילה [כ א] שנינו כל מצווה שמצוותה
ביום, אע"פ שהיום מתחיל בעלות השחר,
הרחיקו חכמים לעשותה לכתחילה מהנץ החמה,
כי חששו שאם יעשו קודם, יטעו ויעשו
בלילה, מפני שאין הכל בקיין בזמן עלות
השחר.

ובמשנתנו נחלקו לגבי זמן מצוות ק"ש,
שדעת רבי אליעזר זמנה רק קודם הנץ החמה,
ובדעת רבי יהושע נחלקו הראשונים, רבינו יונה
נקט שעיקר זמנה קודם הנץ, שאז רוב בני אדם
קמים, ולכן לא שייך הרחקה, [אף אם יש חשש
שיקדימו], ואילו תוס' [ד"ה לק"ש] נקטו שזמנה
לכתחילה גם אחר הנץ, וביאר הרמב"ן
במלחמות ה' [ב ב] שלא הרחיקו אלא במצוות
שזמנם כל היום, ואילו ק"ש זמנה רק בתחילת
היום. ובפני יהושע ביאר שבק"ש לא הרחיקו,
כי אין זמנה תלוי ב"יום ולילה" אלא ב"שכיבה
וקימה" ובזמנים ידועים אלו אין חשש שיטעו.

40. תוס' לעיל [ח ב ד"ה לא] כתבו ש"לכל
הפחות צריך להמתין עד שיכיר" וכתב הב"י
[נח] שביארו שהנידון במשנתנו הוא "מאימתי

קורין את שמע בשעת הדחק" ועל כך אמרו
"משיכיר", אך לכתחילה זמנה כותיקין, סמוך
להנץ. אך במאמר מרדכי ונהר שלום הוכיח
מדברי תוס' כאן [ד"ה לק"ש] שזמנה לכתחילה
משיכיר [עד ג' שעות], ורק כשסומך גאולה
לתפלה מצוה מן המובחר לקרא כותיקין, וקודם
"שיכיר" אינו יוצא אפילו בדיעבד.

ודעת הרשב"א שבשעת הדחק קורא מעלות
השחר, ולכתחילה "משיכיר" עד הנץ החמה,
ואילו אחר הנץ עד ג' שעות קורא רק בדיעבד.

ובעל המאור [ב א] נקט שלדעת רבי אליעזר
מתחיל קודם שעת הנץ, ולרבי יהושע כותיקין
שהיא מתחילת הנץ עד סופו, וקודם לכן אינו
יוצא, ונמשך זמנה עד ג' שעות. והרמב"ם
[ק"ש א יא] נקט שזמנה סמוך להנץ, [מעיקר
הדין, ולא כותיקין, וכדלהלן] ובשעת הדחק
מעה"ש, והשמיט זמן "משיכיר". וראה דעות
הרי"ף ר"ח ור"ת בהערה 53, ודעת רבינו יונה
בהערה 43.

41. בירושלמי מבואר שקבעו שעה זו, משום
שנאמר בפרשת ציצית "וראיתם אותו" וביאר
הרמב"ן במלחמות ה' [ב ב] שהמשך הפסוק
"וזכרתם את כל מצוות ה'" נדרש במנחות [מג ב]
על מצוות ק"ש, ונמצא שמצוה בשעה שיכול
להבחין בצבע התכלת.

42. הגרעק"א ביאר שכונת המשנה לרמז
כתוס', שלכתחילה ראוי לקרא סמוך להנץ כדי
לגומרה כותיקין בהנץ, [ואין זמנה מסתיים
בהנץ, כי קורא לכתחילה עד ג' שעות].
אכן יש שלא גרסו "וגומרה" [טור תפח],

(43) החמה.

גמרא:

מבררת הגמרא: מאי "בין תכלת ללבן"?
— אילימא בין גבבא דעמרא חיורא [פקעת
צמר לבן] לנבבא דעמרא דתכלתא [פקעת
צמר בצבע תכלת].

אי אפשר לומר כן, כי הא — ההבדל בין
צבעים אלו, בלילא נמי מידע ידעי [הוא
ניכר לעין].

רבי יהושע אומר: צריך לגומרה עד (44) שלש
שעות, (45) שכן דרך המלכים לעמוד ממטתם
בשלוש שעות ביום.

הקורא מכאן ואילך" אף שאינו יוצא ידי
חובת קריאת שמע, לא הפסיד את כל שכר
המצוה, כי יש לו שכר כאדם הקורא
בתורה. (46)

"כל זמן שהולכים לשכב" או שמשמעותו כל
זמן ששוכב, וחלוק מ"בקומך" שהוא שעה
ש"קס" ולא כל זמן ש"עומד".

אך הכסף משנה [ק"ש א יג] כתב שאכן
"בקומך" משמעו כל היום, כי אילו היה משמעו
בזמן שבני אדם קמים, לא היה נמשך עד ג'
שעות, שהרי בני מלכים הם מיעוט העולם. ולכן
אמרו "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הברכות",
כי אילו אחר ג' שעות לא היה זמן ק"ש, ודאי
לא יכל לברך, ורק רבנן קבעו זמן ג' שעות כדי
להסמיך גאולה לתפילה שזמנה בד' שעות.

והפרי חדש תמה לדבריו למה אחר זמנה
אינו נוטל שכר ק"ש אלא כקורא בתורה, ולמה
אינו חייב לקרא אז, והרי מה"ת מקיים מצות
ק"ש. אך לדעת רבינו יונה שבערבית הפקיעו
חכמים מצוותו אחר חצות, יתכן שהוא הדין
ביום לאחר ג' שעות, וראה הגהות הגרא"מ
הורביץ.

וכבר הבאנו [ב א הערה 1] שהמג"א [שם]
הקשה הרי שנינו [כ א] שק"ש היא מצות עשה
שהזמן גרמא, ואילו להכס"מ נמצא שנוהגת כל
היום וכל הלילה, ובשאגת אריה [יב] ביאר לפי
הרמב"ן [סוף שרש ט] שק"ש בבקר ובערב הן
שתי מצוות וכל אחת הזמן גרמא.

46. כך פירש רש"י, ורבינו יונה הקשה הרי
פשיטא שמקבל שכר לפחות כקורא בתורה,

והיינו כרבינו יונה והרשב"א שזמנה מתחיל
"משכיר" ונמשך לכתחילה רק עד הנץ החמה.

43. רבינו יונה כתב שזה סוף זמנה לכתחילה,
ומשמע שנחלקו רק לכתחילה, אך בדיעבד גם
לר"א קורא עד ג' שעות, וכדעת הרשב"א
בהערה 40. ואילו בהמשך כתב שרבי יהושע
אמר עד ג' שעות בדיעבד, ומשמע שמודה לר"א
כי לכתחילה צריך לקרא קודם הנץ [וכן מוכח
להלן כה ב, ע"ש הערה 48].

44. ראה לעיל [ג ב הערה 49] שדעת רש"י
[ד"ה ור' נתן] שדרך בני מלכים לעמוד בתחילת
שעה שלישית, ועד אז זמן ק"ש של שחרית. אך
הרמב"ן במלחמות ה' [לדף ח ב] כתב
ש"נעורין במיטתן ואין רוצים לעמוד עד ג'
שעות". וכן דעת תוס' [ע"ז ד ב ד"ה בתלת]
שזמנה עד סוף השעה השלישית, וכן פסקו
הרמב"ם [ק"ש א יא] ושו"ע [נח ו], וראה שם
שביארנו מתי המלכים קוראים ק"ש, ועוד.

45. לכאורה תמוה למה ק"ש של לילה זמנה כל
הלילה, וכולו בכלל "בשכבך", ואילו ביום
דורשים מ"בקומך" שזמנה רק כשעדיין קמים.
וראה רש"י ותוס' רא"ש לעיל [ג א הערה 4,
ע"פ מג"א נח ז] שביארו כי בכך נחלקו רבי
אליעזר וחכמים בזמן ק"ש של ערבית, אם נדרש

אלא הכוונה עד שיכיר בין תכלת שבה – שבחלק מהפקעת, ללבן שבה, והיא שעה מאוחרת יותר, כי לכך דרוש יותר אור⁽⁴⁷⁾.

תניא: רבי מאיר אומר: זמן קריאת שמע מתחיל משעה שיכיר בין זאב לכלב.

רבי עקיבא אומר: משעה שיכיר בין חמור לערוד.

ואחרים אומרים: משיראה את חברו⁽⁴⁸⁾ בריחוק ארבע אמות ויכירנו.⁽⁴⁹⁾

אמר רב הונא: הלכה כאחרים.

אמר אביי: הלכה לתחילת זמן הנחת תפילין,⁽⁵⁰⁾ בזמן שקבעו אחרים לקריאת שמע, והוא משיכיר את חברו בריחוק ארבע אמות, אך לגבי קריאת שמע זמנה⁽⁵¹⁾ בותיקין⁽⁵²⁾.

דאמר רבי יוחנן: ותיקין היו גומריין אותה עם הנץ החמה, ובהכרח שהתחילו לקרא מעט זמן קודם הנץ, והוא זמן מאוחר מ"שיכיר את חברו".

תניא נמי הכי: ותיקין היו גומריין אותה עם הנץ החמה כדי שיוסמוך גאולה לתפלה,

תכלת ללבן" שוה לזמן "משיראה את חברו בריחוק ד"א", ונמצא שאחרים סוברים כתנא קמא במשנה. אך מדברי רבינו יונה מוכח שהבין שהם שני זמנים [ראה סוף ד"ה אמר], וראה הערה 51.

50. כתב רבינו יונה שקבעו שעה זו להתחלת הנחת תפילין, מחשש שמא יישן ויפיה בהם, [ולא איחרו זמנם יותר כי צריך להניחם לפני ק"ש], ואין לו שייכות לזמני יום ולילה, כי לילה זמן תפילין הוא [כמבואר במנחות לו ב] אלא שאין מורין כן, וכוונת אביי שאם בא לשאול מתי זמן הנחתן, יורו לו משעה זו, אף שזמנם בכל שעה. [והוסיף שלתפילין נקטו סימן זה "שיראה את חברו" כי בתפילין נאמר "וראו כל עמי הארץ" ומשמע שדינם תלוי בראיה].

51. הרא"ש כתב שאביי נקט סוף זמנה, אך הוא מודה שתחילת הזמן משיכיר בין תכלת ללבן. וכתב הב"ח [נח] שאין להוכיח מכך שאביי חולק על רב הונא שפסק כאחרים, כי יתכן שסבר כהרמב"ן שזמנם של אחרים שוה ל"משיכיר בין תכלת ללבן".

52. רש"י פירש "אנשים ענוים ומחבבים

וביאר שהחידוש הוא שאע"פ שאר פסוקים שבכתב אסור לקראם בעל פה, מותר לקרא ק"ש בעל פה, ונוטל על כך שכר. וכיון שמותר לקרא בע"פ לצורך מצוות ק"ש מותר לקרא בע"פ גם שלא לצורך מצוה. וראה ריטב"א להלן [י ב] שמר עוקבא סבר שפשיטא שלא הפסיד כל שכרו, ומשום כך אמר [שם] שכוונת המשנה ש"לא הפסיד הברכות".

47. רש"י פירש שבחלק מהפקעת לא נקלט הצבע היטב, ובפסקי רי"ד הביא בשמו מאידך, שאין הכונה לצבע לבן גמור אלא קרוב ללבן. ובתוס' [ד"ה אלא] פירשו שהכוונה להבחין בחוליות חוטי הציצית, בין חוליה של לבן לחוליה של תכלת.

48. תוס' [ד"ה אחרים] הביאו ירושלמי שמדובר בחבר הרגיל אצלו קצת, כי אם אינו רגיל אצלו כלל זמנו מאוחר הרבה יותר.

וראה רמב"ן במלחמות ה' [ב ב] שקבעו שעה זו לתחילת זמן ק"ש, כי רוב בני אדם ישנים עד שעה שניתן ללכת ולהכיר איש את רעהו, ונמצא שהיא תחילת שעת קימה.

49. הרמב"ן [שם] הביא מירושלמי שזמן "בין

ונמצא מתפלל ביום. (53)

אמר רבי זירא: מאי קראה שממנו למדו שמצוה להתפלל עם הנץ החמה?, שנאמר [תהלים עב] "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים". וביארו: מתי מתייראים ממך, כשמקבלים מוראך עליהם בקריאת שמע כשהשמש יוצאת בהנץ החמה. (54)

העיר רבי יופי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים: כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל היום כולו.

אמר רבי זירא: איני, והא אנא סמכי ואיתזקי?!

אמר ליה: במה איתזקת?, דאמטיית אסא לבי מלכא והוצאת על כך ממון רב, התם נמי מיבעי לך למיהב אנרא למחזי אפי מלכא, וכיון שראוי להוציא על כך ממון, אין זה נחשב חיזוק, כי יש לו תועלת בכך.

והטעם שראוי להוציא ממון כדי לראות פני מלך, הוא משום דאמר רבי יוחנן לעולם ישתדל אדם לרויץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד, אלא אפילו

מצוה". ורבינו יונה ביאר "מפולפלים ומחודדים, מלשון מפרק הרים מתרגמינן מותק טוריא" [ואינו לפנינו], וראה בערוך [ותק] שהם אנשים עדינים.

53. הרי"ף כתב שהלכה כותיקין, אלא שאין כל אדם יכול לכוון כך, ובכל זאת מצוה לקרא מעט קודם הנץ כדי שיתפלל ביום שהוא אחר הנץ, ותמה רבינו יונה שהרי כך היו עושין הותיקין עצמם, שהיו מקדימים מעט לפני הנץ. וביאר, שהם היו משערים שייגעו בצמצום לסיים ברכת גאל ישראל בהנץ, אך שאר בני אדם יתכן שיטעו ויעבור זמן הקריאה לכתחילה, לכן יקראו פרשה ראשונה קודם הנץ, וישערו שיהיה הנץ בין פרשה ראשונה לגאל ישראל. ותמה הגרעק"א שבאופן זה יש יותר חשש שיאחר לקרא אחר הנץ, ולכן ביאר שהחשש שמא יתפלל קודם הנץ, ולכן עדיף שיאחר קצת את הקריאה.

ותוס' יומא [לזו ב] הביאו שרבינו תם סבר שותיקין היו עושים שלא כדין, כי זמן ק"ש מהנץ ואילך, והם הקדימו מעט כדי להתפלל מיד בהנץ [וראה בהערות להלן ר"פ תפלת השחר]. וכן דעת רבינו חננאל, אך נקט שגם

ותיקין לא קראוה קודם הנץ אלא כדינה, ונקט ש"גומרים" היינו "קורין", והחלו לקרא בהנץ. והרמב"ם [ק"ש א יא] כתב שזמנה סמוך להנץ, "כדי שיגמור ברכה אחרונה עם הנץ" ודייק באבן האזל שלא הזכיר טעמם של ותיקין שיסמוך גאולה לתפלה, כי נקט שזהו זמנה מעיקר הדין.

54. כך ביאר רש"י, ותמוה, שבשאלת הגמרא נקט שהנידון על זמן תפלה, ונמצא שזמן ק"ש קודם להנץ, ואילו בביאור הלימוד מהפסוק נקט שמדובר בזמן ק"ש, ומשמע שהוא מהנץ ואילך, ואחריו זמן תפלה. וביאר הצ"ח שזמן תפלה מפורש במשנתנו שלכו"ע הוא קודם הנץ, והנידון רק מהיכן המקור למה ששינוי בברייתא שזמן תפלה מתחיל בהנץ, ועל כך למדים ממה שתפלה אחר ק"ש.

וגם הרא"ש [ריש פ"ד] והשו"ע [פט א] כתבו ש"יראוך עם שמש" מלמד על זמן תפלה, וכן הביאור לפי תוס' ור"ת שעיקר זמן ק"ש אינו סמוך להנץ, אלא כדי לסמוך גאולה לתפלה.

אולם לדעת ר"ח והרמב"ם עיקר זמן ק"ש הוא קודם הנץ, ולשיטתם הפסוק נסוב על ק"ש.

בן העולם הבא — זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית.

מתרצת הגמרא: אלא אמר רבי אלעזר: תהא בתפלת המנחה.

רב אשי אמר: אפילו תימא אכולהו, שבכל התפלות יש לומר ה' שפתי תפתח. וביון דקבעיה רבנן בתפלה, כתפלה אריכתא דמיא.

דאי לא תימא הכי, בתפילת ערבית — היכי מצי סמיך גאולה לתפלה, והא בעי למימר השכיבנו? אלא, כיון דתקינן רבנן השכיבנו — כגאולה אריכתא דמיא. הכא נמי, כיון דקבעיה רבנן לה' שפתי תפתח בתפלה — כתפלה אריכתא דמיא.

דנה הגמרא: מכדי, האי "יהיו לרצון אמרי פי" משמע הן לבסוף, שאחרי סיום התפלה מבקש שהתפלה תתקבל ברצון. ומשמע גם מעיקרא בתחילת התפלה, והיינו שהדברים דבעינא למימר — יהיו לרצון! אם כן מאי טעמא תקנהו רבנן לאמרו לאחר י"ח ברכות? לימרו אותו מעיקרא?⁽⁵⁷⁾

לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה בעולם הבא⁽⁵⁵⁾ לראות גדולתן של ישראל, יבחין בין כבודם של מלכי ישראל שיהיה הרבה למעלה מגדולותן של מלכי עכו"ם שרואה בעולם הזה.

אמר ליה רבי אלעא לעולא: כי עיילת להתב, כשתעלה לארץ ישראל, שאיל בשלמא דרב ברונא אחי, במעמד כל החבורה, דאדם גדול הוא ושמה במצוות. זימנא חדא סמך גאולה לתפלה כותיקין ולא פסיק חוכא שחוק של שמחה מפומיה, כוליה יומא.

מקשה הגמרא: היכי מצי סמיך גאולה לתפילה, והרי יש הפסק, כי הא אמר רבי יוחנן: בתחילה של תפילת שמונה עשרה הוא אומר "ה' שפתי תפתח". ולבסוף הוא אומר "יהיו לרצון אמרי פי"⁽⁵⁶⁾.

מתרצת הגמרא: אמר רבי אלעזר: תהא דברי רבי יוחנן בתפלה של ערבית, שבה אין מקפידים לסמוך גאולה לתפלה, כי הגאולה היתה ביום ולא בלילה.

ומקשה הגמרא: והא אמר רבי יוחנן: איזהו

אחר "ה' שפתי" ובכך שב וסומך גאולה לתפלה. והצל"ח ביאר שגם המקשן ידע שהוספה שתקנוה אנשי כנסת הגדולה אינה נחשבת הפסק, אלא שהוכיח מסוף דברי רבי יוחנן שהוספת הפסוקים לתפלה, אינו מתקנת אנשי כנה"ג, שהרי הם תקנו רק י"ח ברכות, וא"כ לא שייך טעם הגמרא בסמוך ש"יהיו לרצון" נאמר אחר י"ט פרקים, והיה ראוי להוסיפו קודם התפלה, ובהכרח שההוספות נתקנו בדור אחר, וא"כ הן הפסק בין גאולה לתפלה.

57. בתוס' ר"י החסיד הקשה הרי מסתבר שאומר בתחלה "ה' שפתי" ואילו "יהיו לרצון"

55. כך פירש רש"י, [וכעין זה להלן נח ב, "שיבחין בכבוד המשיח"], ומשמע שהמצוה לרוץ לקראת מלכי עכו"ם אינה שייכת לכבוד מלכי ישראל [וראה להלן יט ב הערה 36 שלכן מצוה זו אינה דוחה טומאה]. אך הרמב"ן סבר שהיא חלק ממצוות כבוד מלכי ישראל, וכן לשון הרמב"ם [אבל ג ד] "כדי להבחין בינם למלכי ישראל", [וכמבואר שם שלדעתו היא דוחה איסור טומאה דרבנן]. וראה שם עוד בהערה 33.

56. הגר"א ביאר שהוצרך להביא גם שאמר "ולבסוף הוא אומר" כי הוה אמינא שאמרו מיד

מתרצת הגמרא: אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח פרשיות בספר תהילים. לפיכך תקינו רבנן לאחר י"ח ברכות.

מקשה הגמרא: וכי הני, שמונה עשרה פרשיות הן? והא תשעה עשר פרשיות הויין שהרי "יהיו לרצון" נאמר בסוף פרק יט!?

מתרצת הגמרא: פרק ראשון אשרי האיש ופרק שני למה רגשו גויים — חדא פרשה היא.⁽⁵⁸⁾

וראיה לדבר: דאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: מאה ושלש פרשיות אמר דוד, ולא אמר "הללויה" עד שראה במפלתן של רשעים, שנאמר [תהלים קד לה] "יתמו חטאים מן הארץ, ורשעים עוד אינם. ואז — ברכי נפשי את ה', הללויה"⁽⁵⁹⁾.

ולכאורה תמוה: וכי הני, מאה ושלש

פרשיות הן? והרי מאה וארבע פרשיות הויין?!

מתרצת הגמרא: אלא שמע מינה כי "אשרי האיש" ו"למה רגשו גויים" חדא פרשה היא.

דאמר רבי שמואל בר נחמני, אמר רבי יוחנן:

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד, פתח בה א-י ב"אשרי" וסיום בה ב"אשרי" [לאו דוקא אשרי, אלא שחתם את הפרק מעין הפתיחה].

פתח ב"אשרי", דכתיב [תהילים א א] "אשרי האיש". וסיום ב"אשרי" דכתיב [תהילים ב יב] "אשרי כל חוסו בו". הרי ששני הפרקים הראשונים, פרק אחד הם.

הנהו בריוני, אנשים אלימים⁽¹⁾, דהוו בשכבותיה [בשכנותו] דרבי מאיר, והוו קא

לחלק את פרק "אשרי האיש" מהמשכו "למה רגשו" [כמו שהן חלוקים לפנינו], כי הוא נאמר כנגד ברכת המינים שהוסיפו בדור אחר [כדלהלן כח ב], והמקשן הבין שבתחילה היו פרשיות חלוקות, ומסיק שבאמת לכתחילה נאמר הכל בפרשה אחת. וראה ב"ח [ק"ז].

59. המהרש"א תמה הרי אמרו [מגילה י ב] שהקב"ה אינו חפץ בשירה בשעה שטבעו המצרים בים, ומשמע שאינו שמח במפלתו. וביאר הצ"ח שבשעת טביעתו עדין לא נתמלאה סאתו, ולכן לא היה מקום לשירה, אך רשע שמלאה סאתו, ראוי לשמוח במפלתו.

1. ע"פ ערוך [בריוני] וראה תוס' רא"ש, דהיינו, ליסטים.

ורש"י בסנהדרין [לז א] ביאר, שהם

מקומו בסוף, כמו שנאמר בתהלים בסוף המזמור. וביאר שקושיית הגמרא נסמכת על הירושלמי שסמיכת גאולה לתפלה נדרשת מ"ה צורי וגואלי", וא"כ ראוי לאמרו תחלה במקום שסומך גאולה לתפלה. ובפני יהושע ביאר כעין זה בנידון הקודם בסוגיין, שלא היה צד שלא יאמר כלל "ה' שפתי", אלא שיוסיף אחריו לומר גם "יהיו לרצון" לסמוך גאולה, וכהגר"א בהערה הקודמת.

והצל"ח ביאר כדרכו, שאם אכן האמת כרב אשי, שאנשי כנה"ג תקנו את ההוספות, למה לא תקנו להוסיף את "יהיו לרצון" בתחילה, והרי להם לא היו אלא י"ח ברכות, ועל כך מבררת הגמרא שאין לפניו י"ט פרקים, כי הן נחשבים כ"ח.

58. המהרש"א מבאר שהנידון הוא אם ראוי